

მიხეილ ბახტაძე

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

გიორგი V ბრწყინვალის ქართული ტიტულატურისათვის

ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა დაფიქსირებულია ისტორიულ საბუთებში, ნუმიზმატიკურ და ეპიგრაფიკულ ძეგლებზე, ნარატიულ წყაროებში, სხვადასხვა სახის მინაწერებში და სხვ. ცხადია ყველაზე სრულად დაცულია თავად მეფეთა მიერ გაცემულ სიგელებში. საქართველოს მეფეთა ქართული ტიტულატურის შესწავლისათვის ეს უმთავრესი წყაროა, გამომდინარე თუნდაც იქიდან, რომ სიგელი წარმოადგენდა ოფიციალურ იურიდიულ დოკუმენტს. სამწუხაროდ სიგელების მეტად მცირე რაოდენობამ მოაღწია ჩვენამდე და ზოგიერთი მეფის მიერ გაცემული საბუთი საერთოდ არ მოგვეპოვება. ძალიან საინტერესოა ნუმიზმატიკური მასალა. აქ დაფიქსირებული ისეთი ტიტულატურა რომელიც სიგელებში არ გვხვდება. თუმცა გასათვალისწინებელია, რომ მონეტების მცირე ზომების გამო მასზე განთავსებულ ზედწერილებში ძნელი იყო სრული ტიტულატურის ასახვა და მსგავსი რამ თითქმის არ გვხვდება. დაახლოებით ასეთივე ვითარება გვაქვს ეპიგრაფიკულ ძეგლებთან დაკავშირებითაც. ყველაზე ნაკლებად სანდოა ნარატიული წყაროები, რადგან მემატეიანნი არც იყვნენ ვალდებული და არც მოიხსენიებდნენ მეფეებს სრული ოფიციალური ტიტულატურით. ყველაზე სანდო წყაროს მაინც ისტორიული საბუთები წარმოადგენს, სადაც წესით, უნდა დაფიქსირებულიყო მეფის სრული ტიტული.

ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურის შექმნა ბაგრატ III-ის დროიდან იწყება. ივ. ჯავახიშვილის წერდა, „სახელმწიფოს სათავეში იდგა მეფე, რომელიც ბაგრატ III-ის დროიდან იწოდებოდა მეფეთამეფედ. ხელმწიფის სრული სახელწოდება დროთა განმავლობაში უფრო და უფრო ვრცელი ხდებოდა. იგი არეკლავდა საქართველოს თანდათანობით პოლიტიკურ ზრდას და სახელმწიფო საზღვრების გაფართოების ისტორიას. ამიტომ თავისი მე-

ფობის დასაწყისში ბაგრატ III იწოდებოდა მხოლოდ „მეფე აფხაზთა და ქართველთა“, ხოლო უფრო გვიან ... „მეფე აფხაზთა , ქართველთა, რანთა და კახთა.“¹

ამჯერად გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ გიორგი V ბრწყინვალის ქართულ ტიტულატურაზე. გიორგი V-მ შეძლო პოლიტიკურად დაშლილი საქართველოს კვლავ ერთ სამეფოდ გაერთიანება. გააძლიერა სამეფო ხელისუფლება. გაათავისუფლა ქვეყანა მონღოლთა ბატონობისგან. ანდეენა შიდა ქართლიდან ოსები. ანაახლა ურტიერტობა ევროპასთან და ა.შ. საინტერესოა, როგორი იყო მისი ქართული ტიტულატურა. ისეთი როგორც ეს ტრადიციულად იყო XII საუკუნეში თუ ამ ტიტულატურაში განსხვავებული ფორმულირებებიც შევიდა.

გიორგი V-ის ჩვენამდე მოღწეულ ერთადერთ თავნაკლულ საბუთში, სამწუხაროდ მეფის სრული ტიტულატურა არ წერია. მხოლოდ ტიტულის ბოლო ნაწილია დაფიქსირებული – „ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თუით ფლობით ხელმწიფედ მპყრობელი.“²

თუ გავითვალისწინებთ ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურას, რომელიც სრული სახით პირველად გიორგი III-ის 1177 წლის სიგელში ფიქსირდება – „გიორგისაგან ბაგრატუნისა ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, სომეხთა მეფისა, შარვანშია და შაჰანშია და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ფლობითმპყრობელისა,“³ ცხადია, რომ გიორგი V-ის ტიტულატურის დასაწყისი იქნებოდა – „ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფე, შარვანშა და შაჰანშა.“

ამდენად გიორგი V ბრწყინვალის ტიტულატურა შეგვიძლია ასეთი სახით აღვადგინოთ – „ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფე, შარვანშა და შაჰანშა „ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თუით ფლობით ხელმწიფედ მპყრობელი.“ აქ თითქოს ყველა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. წ. 2. თბ. 1965, გვ. 398.

² ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II. ქართული ისტორიული საბუთები. XIV-XV სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს: თინათინ ენუქიძემ, ნინო თარხნიშვილმა და ბაბილინა ლომინაძემ. ტომის რედაქტორი მზია სურგულაძე. თბ. 2013, გვ. 37.

³ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. I. ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს: თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა. ტომის რედაქტორი ნ. შოშიაშვილი. თბ. 1984, გვ. 71.

ფერი ცხადია, მაგრამ გასათვალისწინებელია ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი.

XIV საუკუნის ბოლოდან ბაგრატიონთა ტიტულატურაში ჩნდება კიდევ ერთი ფორმულირება – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის მფლობელი და ორივე სამეფოს გამაერთიანებელი**“. პირველად ასეთი ტიტული დასტურდება გიორგი VII-ის 1393 წლის სიგელში – „**განმაერთებელმან ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისამან, ორსავე სამეფოს მტკიცედ და შეურყევლად მპყრობელმან**, აფხაზთა და ქართველთა მეფემან გიორგი.⁴“

შემდეგ მსგავსი ფორმულირება გვხვდება უკვე ალექსანდრე I-ის სიგელებში.

1413 წლის – „**მე, მონღობილმან და მსასობელმან წყალობისა თქუენისამან და ორისავე სამეფოსა მტკიცედ შეუჭრეთელად და შეურყევლად მპყრობელმან**, აფხაზთა და ქართველთა მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და ნებე-ბითავე და წყალობითა თქუენითა, ძეთა ჩემთა, მოწლედ და სურვილით და შევრდომითა მეედრებელთა თქვენთა ვახტანგ და დიმიტრი.⁵“

1419 წლის – „**განმაერთიანებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, ორისავე სამეფოსა მტკიცედ და შეურყევლად მპყრობელმან** აფხაზთა და ქართველთა მეფეთა, მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩემმან დიოფალთა-დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა სახემონაზვნობით შემპროდომმან და მსასობელმან თქუენმან და ინებოს ზენამან განგებამან აურაცხელისა წყალობისა თქუენისამან, განმზადებულმან აღსვლად ხარისხსა წმიდათა მღვდელთმოდუართასა, დღეს მონაზონმან დავით და ძმათა მისთა: ვახტანგ, დიმიტრი და გიორგი და ძმათა ჩუენთა: ბაგრატ და გიორგი.⁶“

1420 წლის – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, ორისავე სამეფოსა მტკიცედ და შურყევლად მპყრობელმან**, აფხაზთა და ქართველთა, დავითიან-ბაგრატიონიანმან, მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩემმა, დედოფალთა დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა, სათნომან ღმრთისამან და ჩუენ მიერ ყოვლითურთ სასურველ-საწადელმან მონაზონმან დავით, ვახტანგ, დიმიტრი და გიორგი და ძმათა ჩუენთა: ბაგრატ და გიორგი.⁷“

1424 წლის 6 იანვრის სიგელი სვეტიცხოვლისადმი – „**ჩახულისა და ვარძიის ღმრთისმშობელო, ჩუენ განმაერთებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-**

⁴ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 61.

⁵ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 112.

⁶ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 124.

⁷ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 128.

*ამერიისამან ორთავე სამეფოთა ტახტისა ... მპყრობელმან ... მეფეთა-მეფემან*⁸ ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩემმან, დედოფალთ-დედოფალმან ატრონმან თამარ და ძეთა ჩუენთა, ჩუენ მიერ ყოვლით სასურველ-საწადელმან და სათნომან ღმრთისამან და ნებითა თქუენითა წყლობააურაცხელისა ღმრთისათა, საყდრისა დედაქალაქისა მცხეთისა პატრიარქად განმზადებულმან, მონაზონმან დავით, ვახტანგ, დიმიტრი და გიორგი.⁹

1441 წლის – „მე ყოვლითა ცოდთა აღსავსემან და ცოდსა ნაბრძლითა ბაბილულმან (?) მოქენემან და მოსავმან წყალობა აურაცხელობათა თქუენთამან, თქუენივე ძალმწეობითა ორსავე ტახტისა **ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერიისა მპყრობელმან** ალექსანდრე ვიგულისმოდგინე.¹⁰“

ჩნდება კითხვა, როდის უნდა გაჩენილიყო ფორმულირება ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულიატურაში ფორმულირება – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის მფლობელი**“? ბუნებრივია მხოლოდ მას შემდეგ რაც XIII საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს ორად გაყოფილი სამეფოს ერთიანობა აღდგა და ეს მოხდა გიორგი V ბრწყინვალის დროს XIV საუკუნის 30-იან წლებში.

გიორგი VII-სთან ფორმულირება – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის მფლობელი**“ უკვე ფიქსირდება. ამდენად, თეორიულად, ტიტული – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის მფლობელი**“, პირველად შეიძლება მიეღოს: გიორგი V ბრწყინვალეს, დავით IX-ს, ბაგრატ V-ს ან თუნდაც გიორგი VII-ს.

ამავე პერიოდში მოღვაწეობენ ე.წ. პროვინციის მეფეები: ანდრონიკე, დავითი, გიორგი. ზოგიერთი მათგანის ტიტულიატურა ჩვენთვის ცნობილია. ანდრონიკე 1348 წლის სიგელში იწოდება – „ანდრონიკესაგან ბაგრატუნისა, ნებითა ღმრთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შარვანშა და შანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ხელმწიფედმპყრობელისა.¹¹“ დავითი – „ჩუენ, იესეიან, დავითიან, სოლომონიან, პანკრატიან, აფხაზთა, რანთა, კახთა, შაჰანშა და შარვანშაჰ, საქართვეოს მპყრობელმან და ხელმწიფემან მეფეთ-მეფემან დავით და ძთა ჩუენთა: გიორგი და ალექსანდრე“¹².

⁸ ეს ნაწილი აღდგენილია თედო ჟორდანიას მიხედვით

⁹ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 134.

¹⁰ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 230.

¹¹ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 44.

¹² ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 51.

პროვინციის მეფეთა მიერ გაცემულ საბუთებში, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწიეს, ტიტულატურაში არ ფიქსირდება ფორმულირება – „**ლიხთ-იმერი-სა და ლიხთ-ამერის მფლობელი**“ (სამაგიეროდ ჩნდება – „იესეიან, დავითიან, სოლომონიან, პანკრატიან“). ერთიანი საქართველოს მეფეების ტიტულატურაში „დავითიანი“ პირველად ჩნდება გიორგი VII-ის 1387 წლის სიგელში¹³, „სოლომონ, დავითიანი“ კონსტანტინე I-ის საბუთში¹⁴, ხოლო – „იესეიან, დავითიან, სოლომონიან, ბაგრატიონიანი“ ალექსანდრე I-ის 1428 წლის 21 იანვრის სიგელში¹⁵).

ჩვენი აზრით, გიორგი V ბრწყინვალეს, დავით IX-ს, ბაგრატ V-ს და გიორგი VII-ს შორის, ყველაზე რეალურია რომ ცვლილება ტიტულში და დამატება ფორმულირებისა – „**ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის მფლობელი**“ მომხდარიყო სწორედ გიორგი V ბრწყინვალის დროს.

რატომ გახდა საჭირო ამ ტიტულის შემოღება? ჩვენი აზრით, ტრადიციული ტიტულატურა აღარ ასახავდა რეალობას. რამდენიმე საუკუნეა უკვე აღარ არსებობდა სამეფოები: აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა. შესაძლოა მათი არსებობა ტიტულატურაში თანამედროვეებს არ უქმნიდა რეალობის განცდას და გამორიცხული არაა ვერც აღიქვამდე თუ რეალურად რა ტერიტორია თუ მხარეები მოიაზრებოდა ამ ტიტულატურაში. საჭირო იყო ტიტული, რომელიც იმ ეპოქის რეალობას ასახავდა და ყველასთვის გასაგები იქნებოდა თუ რა იგულისხმებოდა. ფორმულირება რომელიც კიდევ ერთხელ გაუსვამდა ხაზს რომ სამეფო ერთიანია. ასეთი კი იყო ლიხთ იმერი და ლიხთ ამერი, რომელიც ძალიან ნათლად წარმოაჩენდა: რომ საუბარია მთელს საქართველოზე, რომ გაერთიანებულია უკვე თბილისისა და ქუთაისი ტახტები. „განმერთიენებელი ლიხთ-იმერი და ლიხთ-ამერი“ – ამ ფორმულირებაზე უკეთესის მოფიქრება მართლა შეუძლებელი იყო.

გარდა ამისა, ალბათ იყო კიდევ ერთი მომენტი. როგორც ზევით ვნახეთ პროვინციის მეფე ანდრონიკეს ტიტულატურა არაფრით განსხვავადებოდა ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტრადიციული ტიტულატურისგან. ეს გარკვეულწილად გამოწვევა იყო ერთიანი საქართველოს მეფისთვის. შესაძლოა, კიდევ ერთი არგუმენტი ტიტულატურაში „ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის დამატებისა, იყო სურვილი, რომ ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტუ-

¹³ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 56.

¹⁴ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 98.

¹⁵ ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი. ტ. II, გვ. 159.

ლატურა ყოფილიყო უფრო „აღმატებული“ და განსხვავებული პროვინციის მეფეთა ტიტულატურისგან.

ყოველივე ზემოთ თქმული ცხადია მხოლოდ ჩვენი მოსაზრებაა, რომელიც წყაროებში არსებული მონაცემების ინტერპრეტაციას ემყარება.

ჩვენი აზრით, გიორგი ბრწყინვალის სრული ქართული ტიტულატურა შესაძლოა ყოფილიყო – „ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფე, შარვანშა და შაჰანშა, განმაერთებული ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა, ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თუით ფლობით ხელმწიფედ მპყრობელი“.

Mikheil Bakhtadze

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABOUT THE GEORGIAN TITULATURE OF GIORGI V THE BRILLIANT

Summary

We have very little information about Giorgi the Brilliant, and what we have, they do not record the full Georgian title of the king.

In the document of Giorgi V that has reached us, unfortunately, the full title of the king is not written. Only the last phrase of the title is recorded.

If we take into account the titles of the kings of the united Georgia, it is clear that the beginning of the titles would be – “By the will of God, the king of the Abkhazians, Kartvelians, Radians, Kakhetian and Armenians, Sharvansha and Shahansha.”

Another point to be considered is that from the end of the 14th century another formulation appears in the title of the Bagratians – the owner of Likht-Imer and Likht-Amer and the unifier of both kingdoms. For the first time such a title is confirmed in the 1393 charter of Giorgi VII. Then similar formula can be found already in the charters of 1413, 1419, 1420 and 1441 of Alexander I.

The question arises, when should the formula – owner of Likht-Imer and Likht-Amer appear? Only after the unity of the divided kingdom was restored, and it happened during the reign of Giorgi the Brilliant.

Theoretically, the title – “owner of Likht-Imer and Likht-Amer” could be accepted for the first time by: Giorgi V the Brilliant, David IX, Bagrat V or even Giorgi VII.

Why was it necessary to introduce this title? The traditional titulature no longer reflected reality (for several centuries there were no more Abkhazian, Kartvelian, Radian and Kakhetian kingdoms) and to some extent reflected “frozen reality”. They needed a title that reflected the reality of that era and

would be understandable to everyone. “Owener Licht-Imer and Licht-Amer” was a formula, which reflected this situation.

In our opinion, the full Georgian title of Giorgi the Brilliant could have been – the king of Abkhazians, Kartvelians, Radians, Kakhetians and Armenians, Sharvansha and Shahansha, the unifier of Likht-Imer and Likht-Amer, the ruler of all the East and West.